

Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek – és az óvoda

Magyarországon az elmúlt évtizedekben folyamatosan nőtt az óvodáztatási arány, az óvodáskorú népességnek egyre nagyobb része járt óvodába: 1970-ben még csak 51 százalék, míg az utolsó ismert adat szerint 1999-ben már 92 százalék. A magas óvodáztatási arányok ellenére egyértelműen bizonyítható, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű családok gyerekei esetében még ma is az átlagosnál nagyobb valószínűséggel fordul elő, hogy egyáltalán nem, vagy jóval később (5–6 éves korban) kezdenek óvodába járni.

A halmozottan hátrányos helyzetű családokban élő gyerekek eredményesebb iskoláztatásának elengedhetetlen előfeltétele, hogy 3 éves koruktól rendszeresen járjanak óvodába. Annak érzékeltetésére, hogy milyen jelentősége van a későbbi iskolai pályafutás szempontjából az óvodáztatásnak, elég egyetlen adatot említeni: az 1999/2000-es tanévben kisegítő iskolában (osztályban) tanuló hatodikos cigány gyerekek 36,8 százaléka nem járt korábban óvodába, szemben a normál iskolába járókkal, akiknél ez az arány csak 4,9 százalék volt. (Havas – Kemény–Liskó: 'Cigány gyerekek az általános iskolában'. 2002) Márpedig ha nincs esély a kibocsátó családok életkörülményeiből adódó hátrányok iskoláskor előtti csökkentésére, már az iskolába kerüléskor nagy valószínűséggel prognosztizálhatók a súlyos iskolai kudarcok. Az óvodáztatási esélyegyenlőség megteremtése nem az egyetlen, de elengedhetetlen feltétele annak, hogy a legszegényebb, leghátrányosabb helyzetű családok gyerekei az eddiginél sikeresebb iskolai pályafutásban reménykedhessenek.

Az óvodáztatás jelenlegi helyzetének pontos feltérképezése érdekében feldolgoztuk a 2002/2003-as nevelési év óvodai statisztikáját, és ennek adataira építve kérdőíves felmérést kezdeményeztünk. Az óvodai statisztika adatainak értelmezésekor felhasználtuk a 2001-es népszámlálás településsoros demográfiai adatait is, amelyek alapján becsülni lehet az egyes településeken élő óvodáskorú gyermekek számát. (1) Mindjárt az elején eldöntöttük, hogy az első szakaszban a vizsgálódást a községi óvodákra koncentráljuk. Egyrészt, mert ott jelentkeznek a legsúlyosabb, a leggyorsabb megoldást követelő problémák, másrészt, mert a városi óvodáztatási helyzet vizsgálata olyan bonyolult módszertani problémákat vet fel, amelyek megoldása hosszabb időt vesz igénybe.

Első lépésként a két adatbázis felhasználásával kigyűjtöttük az alábbi kritériumoknak megfelelő településeket:

- azok a települések, ahol nincs óvoda, de a becsült adatok alapján legalább húsz óvodáskorú gyerek él;
- azok a települések, ahol az óvodába (óvodákba) felvett gyerekek száma lényegesen meghaladja a férőhelyek számát;
- azok a települések, ahol a becslések alapján az óvodáskorúaknak kevesebb, mint 75 százaléka óvodás;
- azok a települések, ahol az óvodában az 5–6 évesek száma legalább másfélszerese a 3–4 éveseknek.

Az így létrehozott listából választottuk ki azt a 330 települést, ahol az előzetes adatok alapján az óvodai helyzet különösen problematikusnak tűnt. Ezekre a településekre kérdezőbiztosokat küldtünk ki, hogy minél pontosabb és megbízhatóbb adatokhoz jussunk. Az itt következő tanulmány ennek a 330 kérdőívnek a feldolgozására épül.

Az óvoda nélküli települések helyzete

Az óvodai statisztikából kiindulva megállapítottuk, hogy a 2002/2003-as nevelési év kezdetén az országban 819 olyan település volt, ahol nem működött óvoda. Ezek túlnyomó többsége természetesen a részben vagy teljes egészében kistelepülésként aposztrofált megyékben (Baranya, Borsod, Somogy, Szabolcs, Vas, Veszprém, Zala) található. Közülük a becslést demográfiai adatok szerint 115-ben él 20-nál több óvodáskorú gyerek. (2)

1. táblázat. Az óvoda nélküli települések megoszlása (A – Községek száma, B – Óvoda nélküli települések száma, C – Óvoda nélküli települések az összes község százalékában, D – A községek száma, ahol nincs óvoda, és 20-nál több óvodáskorú él, E – Az előbbieket az összes óvoda nélküli település százalékában)

Megye	A	B	C	D	E
Baranya	288	172	59,7	20	11,6
Bács-Kiskun	102	5	4,9	0	0,0
Békés	57	0	0,0	0	0,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	340	108	31,8	23	21,3
Csongrád	52	0	0,0	0	0,0
Fejér	98	6	6,1	3	50,0
Győr-Moson-Sopron	168	26	15,5	2	7,7
Hajdú-Bihar	65	4	6,2	2	50,0
Heves	111	10	9,0	5	50,0
Jász-Nagykun-Szolnok	61	2	3,3	0	0,0
Komárom-Esztergom	67	4	6,0	1	25,0
Nógrád	122	17	13,9	3	17,6
Pest	155	2	1,3	0	0,0
Somogy	232	91	39,2	16	17,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	209	27	12,9	7	25,9
Tolna	99	11	11,1	1	9,1
Vas	208	110	52,9	14	10,0
Veszprém	211	86	40,8	10	11,6
Zala	248	138	55,6	8	5,8

Köztudomású, hogy a kistelepülések mai helyzetére, intézményi ellátottságára még mindig rányomja a bélyegét a hetvenes évek településpolitikája. Az életfeltételeknek a központi elosztási elvek logikájából eredő romlására adott válaszként akkor erősödött föl az elvándorlás, és az akkori körzetesítési mánia hozta létre azokat a körzeti intézményeket (iskola, óvoda, művelődési ház stb.), amelyeknek több település lakóit kellett ellátniuk. Az intézmények körzetesítésére azután az elköltözések újabb hulláma volt a válasz. A rendszerváltás után akadtak olyan kistelepülési önkormányzatok, amelyek élve a nagyobb önállóság lehetőségével megpróbálkoztak saját intézmények visszaállításával, de a többségük a települési társulások létrehozásával megerősítette, bebetonozta a korábban körzetesített intézményeket. Az 1. táblázat adataiból világosan kiderül, hogy a megyék településszerkezeti adottságai azért nem döntöttek el mindent. A zömmel szintén aprófalvas Nógrádban és az ugyancsak sok kistelepüléssel rendelkező Hevesben például sokkal kevesebb az óvoda nélküli település, mint a délnyugati megyékben vagy akár a szomszédos Borsodban. Számított tehát az is, hogy a megyék ezen a téren milyen mértékig voltak hajlandók teljesíteni a Kádár-rendszer településpolitikájának központi irányelveit, il-

letve hogy a rendszerváltás után a megalakuló önkormányzatok mennyi erőfeszítést tettek a saját intézmények megtartása, visszaállítása vagy létrehozása érdekében.

Jelentős számban vannak azonban olyan kistélepülések, ahol az elvándorlás a helyben maradó népesség korösszetételében nagy mértékű változásokat eredményezett, az ott élők zöme időskorú, és nincsenek vagy alig vannak óvodáskorú gyerekek. Ugyanakkor – különösen az északi (Nógrádtól Szabolcsig) és a dél-dunántúli (Baranyától Zalaig terjedő) sávban – szép számmal vannak olyan kistélepülések is, ahol az elmúlt évtizedek migrációs folyamatai nem jártak együtt a korösszetétel radikális megváltozásával. Az elköltöző magasabb iskolázottságú és magasabb társadalmi státuszú családok helyébe legalább részben alacsony iskolázottságú, szakképzetlen, szegény, de fiatalabb korösszetételű családok költöztek, illetve a korábban itt élők közül is elsősorban az ilyen családok maradtak helyben. Az utóbbi csoportba tartozó kistélepülések némelyikén az elmúlt évtizedben a hosszú ideje érvényes demográfiai trend is megváltozott, megállt a népességfogyás, sőt sok helyen a lélekszám növekedését tapasztaljuk. Ezekben a településeken az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban élnek alacsony iskolázottságú, szegény roma és nem roma családok, és az átlagosnál lényegesen magasabb a munkanélküliség is.

A 330 településre kiterjedő kérdőíves felmérés során 103 olyan települést kerestünk fel, ahol nincs óvoda, s ahol az előzetes becslést alapján legalább 20 óvodáskorú gyerek van.

2. táblázat. Óvoda nélküli települések, amelyeken legalább 20 óvodáskorú gyermek él

Megye	települések száma	százalék
Baranya	22	21,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	18	17,5
Fejér	2	1,9
Győr-Moson-Sopron	2	1,9
Hajdú-Bihar	1	1,0
Heves	4	3,9
Komárom-Eszterom	1	1,0
Nógrád	2	1,9
Somogy	14	13,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4	3,9
Tolna	1	1,0
Vas	11	10,7
Veszprém	10	9,7
Zala	11	10,7
Összesen	103	100,0

A vizsgált 103 óvoda nélküli település közül 81-ből van adat a romák népességen belüli arányáról. A romák aránya az északi régióhoz (Nógrád, Heves, Borsod, Szabolcs) tartozó óvoda nélküli települések nagyobbik felében (56 százalék) meghaladja a 25, és több mint negyedében (28 százalék) az 50 százalékot. Hasonló a helyzet a Dél-Dunántúlon (Baranya, Somogy, Zala), ahol a romák aránya a vizsgált óvoda nélküli települések kisebbik felében meghaladja a 25 százalékot, és minden ötödik településen az 50 százalékot. A többi megyéből eleve kevesebb óvoda nélküli település került a mintába, és ezekben a romák aránya is alacsonyabb. Ám ha figyelembe vesszük, hogy az ebbe a csoportba tartozó települések többsége Vasban és Veszprémben található, ahol a roma népesség aránya jelentősen elmarad az országos átlagtól, akkor feltűnő, hogy a települések negyedében (16-ból négyben) még ebben a csoportban is meghaladja a romák aránya a 25 százalékot, és közülük kettőben az 50 százalékot is.

A romák magas arányának és az óvoda hiányának összekapcsolódása olyan településeken, ahol a gyerekek száma ezt nem feltétlenül indokolja, pontosan jelzi, hogy a társadalmi hátrányok milyen tényezők révén termelődhetnek újra a következő generációkban.

3. táblázat. A romák aránya a vizsgált óvoda nélküli településeken

A cigányok aránya	Észak N=25	Dél-Dunántúl N=40	egyéb N=16	összesen N=81
0–10%	20,0%	30,0%	75,0%	35,8%
10,1–25%	24,0%	22,5%	12,5%	21,0%
25,1–50%	28,0%	27,5%	12,5%	24,7%
50,1%–	28,0%	20,0%		18,5%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Hozzá kell azonban tenni, hogy – különösen az északi régióban – a romák arányától függetlenül általában is mostoha helyzetű falvakról és nyomorúságos helyzetű népességről van szó. Az északi régió 28 megvizsgált óvoda nélküli települése közül 8-ban tartották fontosnak megemlíteni az óvodáztatási problémák kapcsán a településen uralkodó általános szegénységet és a tragikus mértékű munkanélküliséget. Ugyancsak 8 északi településen említették a rendszeres óvodába járás egyik legfőbb akadályaként a családok krónikus pénzihiányát, mert emiatt nem tudják befizetni a térítési díjat, és/vagy emiatt nem tudnak – különösen télen – megfelelő ruhát venni a gyerekeknek. A Dél-Dunántúlon és a többi megyében nem ennyire súlyos a helyzet, de a lakosság elemi nélkülözésére utaló megjegyzések ott is több kérdőívben szerepelnek.

Az eddigiekből következik, hogy az érintett települések önkormányzatai is szegények. Nincsenek adóbevételeik és a kötelező feladatok ellátásához sincs elég pénzüik.

Annak az eldöntése szempontjából, hogy vannak-e a vizsgált falvak között olyan települések, ahol indokolt lehet óvoda létesítésében gondolkodni, a legfontosabb kérdés persze az, hogy mennyi óvodáskorú gyerek van, és mennyi lesz az elkövetkező években.

4. táblázat. Óvodáskoruk várható átlagos száma az elkövetkező években

Várható létszám	Települések száma	Százalék
30–	10	9,7
21–29	20	19,4
15–20	37	35,9
15 alatt	27	26,2
Összesen	94	91,3

5. táblázat. Az óvodába beiratott óvodáskorú gyerekek aránya

Az óvodáskorúak közül óvodába jár	Települések száma	Százalék
75%-nál több	37	47,5
50,1%–75%	25	32,1
50%-nál kevesebb	16	20,5
Összesen	78	100,0

A várható létszámok tehát a vizsgált települések majd egyharmadában feltétlenül, egy másik bő harmadában pedig a további feltételeket is mérlegelve indokoltá tehetik helyi óvoda létesítését. Az országban ma is sok óvoda működik 20 körüli létszámmal. Figyelembe kell venni azt is, hogy az óvoda munkahelyeket teremt és felsőfokú végzettségűeket hoz olyan településekre, ahol a népesség rendkívül alacsony iskolázottságú. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a jelenlegi feltételek között milyen az óvodáztatás helyzete az érintett községekben. Van, ahol a körzeti rendszer megnyugtatóan működik, minden 3 éves gyereket fel tudnak venni, a távolság sem jelentős, és a gyerekek utaztatása is megoldott. Ebbe a csoportba tartoznak azok a város közeli kistelepülé-

sek is, ahonnan a város óvodái könnyen elérhetők, és így a szülőknek még választási lehetőségük is van. Ugyanakkor vannak körzetek, ahol az óvodában férőhely-hiány van, a gyerekek jelentős részét nem tudják 3 éves kortól felvenni, és az utaztatásuk sincs megnyugtatóan megoldva. Ezekben a körzetekben a társközségeken élő gyerekek általában még hátrányosabb helyzetbe kerülnek, mint azok, akik ott élnek, ahol az óvoda működik.

Az érintett települések nagyobbik feléből az óvodáskorúaknak kevesebb, mint 75 százalékát írták be az óvodába, és minden ötödik településről a felét sem. Sajnos csak a vizsgálatba bevont települések feléből van pontos adatunk arról, hogy azokat a gyerekeket, akik a 2002/2003-as nevelési évben óvodások voltak, hány éves koruktól írták be. Azoknak a településeknek, ahonnan van pontos adat, csaknem a felében 10 százalék fölött, a negyedében 25 százalék fölött és 10 százalékában 50 százalék fölött van azoknak a gyerekeknek az aránya, akik csak 5 éves korban vagy még később kezdtek óvodába járni, holott az iskolázatlan, szegény családok gyerekeinél a szocializációs hátrányok kompenzálására nem elég egy-két óvodában töltött év.

A vizsgált óvoda nélküli településekről a 2002/2003-as nevelési évben óvodába járó gyerekek nem egészen 20 százalékaról biztosan tudjuk, hogy csak 5 évesen vagy még idősebb korban kezdték az óvodát, de a valószínűségben ez az arány lényegesen magasabb, mert mint jeleztük, a települések feléből nem áll rendelkezésre minden szükséges adat.

További problémát jelent, hogy még ha be is vannak íratva a gyerekek az óvodába, egy részük sokat mulaszt. 16 településen említették súlyos problémaként a gyakori mulasztásokat. Az okok között szerepelnek az átlagosnál gyakrabban előforduló és hosszabban elhúzódó betegségek, a szegénység (évszakváltáskor nincs megfelelő ruha, ezért inkább nem viszik óvodába a gyereket), a kisebb (3–4 éves) gyerekek féltése az óvodától, utaztatástól. Sok helyen okoz gondot a gyerekek utaztatása. (A tömegközlekedést kell igénybe venni, zsúfoltak a járatok, vagy nagyon korán kell kelni stb.) Az egyik baranyai településről például novemberben és decemberben tizenkilenc gyerek járt a körzeti óvodába, februárban, amikor különösen mostoha volt az időjárás, viszont csak öt. Nyilvánvaló tehát, hogy az óvoda nélküli településeken élő gyerekek esetében a bejáráshoz kapcsolódó nehézségek jelentősen növelik a gyakori hiányzás valószínűségét is.

Mint hogy óvoda létesítése az önkormányzat döntési körébe tartozik, megkérdeztük, hogy támogatnák-e óvoda létesítését. A kérdésre csak az önkormányzatok 20 százaléka válaszolt igennel. Az elutasító álláspontot képviselőknek azonban csak 17,5 százaléka indokolta a választ azzal, hogy elégedett a jelenlegi megoldással. A többség vagy arra hivatkozott, hogy kevés a gyerek, vagy arra, hogy az önkormányzat nem tudná finanszírozni az óvodát. Az esetek 17 százalékában ez a két indok együtt szerepel. Az óvodát elutasító önkormányzatok nagyobbik fele csak azzal indokolt, hogy kevés a gyerek, a bő negyede pedig csak azzal, hogy nem tudná finanszírozni a működést. Hozzá kell tenni, hogy gyakran a kevés gyerekre való hivatkozás mögött is a finanszírozási nehézségektől való félelem hú-

A romák magas arányának és az óvoda hiányának összekapcsolódása olyan településeken, ahol a gyerekek száma ezt nem feltétlenül indokolja, pontosan jelzi, hogy a társadalmi hátrányok milyen tényezők révén termelődhetnek újra a következő generációkban. Hozzá kell azonban tenni, hogy – különösen az északi régióban – a romák arányától függetlenül általában is mostoha helyzetű falvakról és nyomorúságos helyzetű népességről van szó. Az északi régió 28 megvizsgált óvoda nélküli települése közül 8-ban tartották fontosnak megemlíteni az óvodáztatási problémák kapcsán a településen uralkodó általános szegénységet és a tragikus mértékű munkanélküliséget.

zódik meg, hiszen az önkormányzatok nagyobbik fele azokon a településeken is a kevés gyerekre hivatkozott, ahol az elkövetkező években várhatóan tartósan 20 fölött lesz az óvodáskorúak létszáma. Minthogy az érintett önkormányzatok túlnyomó többsége egyébként is súlyos pénziánnyal küzd, érthető, hogy nem szívesen vállalnak további terheket. Ha a központi költségvetés nemcsak az óvoda létrehozásához, hanem a fenntartásához is garantált támogatást nyújtana, akkor lényegesen többen támogatnák a helyi óvoda megnyitását. Ez rövid távon a központi költségvetés nagyobb szerepvállalását igényelné, de hosszabb távon bizonyosan kifizetődő volna, mert jelentős mértékben csökkentené az óvoda nélküli településeken élők iskolai kudarcait és az ebből eredő költségvetési terheket. Az új óvodák létrehozása az esetek egy részében csökkentené a körzeti óvodában a zsúfoltságot. A kérdőíves felmérés szerint ugyanis azok az óvodák, ahova több településről járnak gyerekek, lényegesen nagyobb arányban zsúfoltak, mint azok, ahova csak helyből.

Az óvodával rendelkező községek óvodáztatási helyzete

Azt a 227 óvodával rendelkező települést, ahol kérdőíves felmérést végeztünk, a 6. táblázatban összesített adatok alapján választottuk ki. A táblázat adataiból is kiténik, hogy Borsod, Szabolcs, illetve Pest megyében a legproblematisabb a helyzet. Míg Borsod és Szabolcs falvaiban az okok elsősorban a szociális helyzetre, a népesség és az önkormányzatok szegénységére vezethetők vissza, addig Pest megyében főként a folyamatos beköltözések miatt dinamikusan növekvő lélekszám okoz problémákat.

6. táblázat. Az óvodák adatai megyénként az óvodai statisztika és a KSH-adatok alapján (A – Óvodával rendelkező települések, B – Óvodák száma, ahol az 5-6 évesek száma több, mint másfélszerese a 3-4 éveseknek, C – Előbbiek az összes óvoda százalékában, D – Óvodák száma, ahol a létszám meghaladja a férőhelyek 110 százalékát, E – Előbbiek az összes óvoda százalékában)

Megye	A	B	C	D	E
Baranya	116	22	19,0	15	12,9
Bács-Kiskun	97	14	14,4	8	8,2
Békés	57	4	7,0	4	7,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	232	78	33,6	50	21,6
Csongrád	52	3	5,8	5	9,6
Fejér	92	14	15,2	11	12,0
Győr-Moson-Sopron	142	25	17,6	3	2,1
Hajdú-Bihar	61	13	21,3	12	19,7
Heves	101	27	26,7	15	14,9
Jász-Nagykun-Szolnok	59	6	10,2	6	10,2
Komárom-Esztergom	63	10	15,9	3	4,8
Nógrád	105	28	26,7	7	6,7
Pest	153	37	24,2	31	20,3
Somogy	141	20	14,2	12	8,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	182	43	23,6	53	29,1
Tolna	88	22	25,0	6	6,8
Vas	98	18	18,4	5	5,1
Veszprém	125	17	13,6	6	4,8
Zala	110	25	22,7	11	10,0

A vizsgálatba bevont települések kiválasztásánál ezért elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére koncentráltunk. Hevesből és Nógrádból az 5-6 éves óvodások magas aránya miatt választottunk ki viszonylag sok települést, mert ennek alapján feltételezni lehetett, hogy az átlagosnál nagyobb arányt képviselnek azok a gyerekek, akik nem 3 éves korban kezdenek óvodába járni. A kiválasztott települések megyénkénti megoszlását mutatja a 7. táblázat.

7. táblázat. A vizsgálatba kiválasztott települések megyéenként

Megye	Óvodák száma	Százalék
Baranya	5	2,2
Bács-Kiskun	1	,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	68	30,1
Csongrád	1	,4
Fejér	4	1,8
Hajdú-Bihar	8	3,5
Heves	11	4,9
Nógrád	19	8,4
Pest	18	8,0
Somogy	9	4,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	58	25,7
Szolnok	3	1,3
Tolna	8	3,5
Vas	3	1,3
Veszprém	6	2,7
Zala	4	1,8
Összesen	226	100,0

Olyan településeket igyekeztünk kiválasztani, ahol az előzetes adatok alapján valószínűsíthető volt, hogy az óvodáztatás nem problémamentes (zsúfoltság, férőhelyhiány, a gyerekek többségének késői óvodakezdése stb.). Bár ez nem volt előzetes kiválasztási szempont, az összegyűjtött információkból egyértelműen kiderül, hogy a kiválasztott települések jelentős részét szinte megoldhatatlanul súlyos szociális problémák sújtják. Számos vizsgált településen kiemelkedően magas a munkanélküliségi ráta, az ott élő népesség szegény, és nagyon sokan küszködnek napi megélhetési gondokkal (elégtelen táplálkozás, hiányos ruházat stb.). A legtöbb helyen rendkívül magas a gyermekvédelmi támogatásban részesülő gyerekek száma is.

8. táblázat. A települések megoszlása az általános szegénység és munkanélküliség említése szerint (%)

Szegénység munkanélküliség	Régió				átlag N=226
	Észak N=98	Kelet N=69	Dél-Dunántúl N=19	egyéb N=40	
Említik	38,8	23,2	31,6	17,5	29,6
Nem említik	61,2	76,8	68,4	82,5	70,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Különösen magas a súlyos szociális gondokkal küszködő települések száma az északi régióban (Borsod, Heves, Nógrád), és az átlagnál magasabb a Dél-Dunántúlon (Baranya, Somogy, Zala) is. Valamivel alacsonyabb Keleten (Hajdú, Szabolcs, Szolnok) és még alacsonyabb a többi megyében. Az adatok értelmezésekor azonban figyelembe kell venni, hogy a kérdőíven nem a szociális helyzetre kérdeztünk rá, hanem az óvodáztatáshoz kapcsolódó problémákra. Voltak önkormányzatok, amelyek nem tartották szükségesnek, hogy ebben az összefüggésben kitérjenek a település általános szociális helyzetére. Egyáltalán nem lehetünk biztosak tehát abban, hogy ahol nem említették meg az óvodáztatást is befolyásoló problémaként a nagy arányú szegénységet, ott ez a probléma nem is létezik. Ezt támasztja alá, hogy lényegesen több településen (a települések 42 százalékán) jelölték meg a megfelelő óvodáztatás egyik leg súlyosabb akadályaként az érintett családok szűkös anyagi helyzetét, krónikus pénzhiányát.

Ebben a vonatkozásban a keleti régió (a települések 45 százalékával) már jócskán megelőzi a Dél-Dunántúlt (37 százalék) és alig marad el az északi régiótól (46 százalék).

A két megállapítás (jellemző az általános szegénység, munkanélküliség, illetve jellemző a családok krónikus pénzhiánya) együttes figyelembevételével a vizsgálatba bevont települések majd fele (46 százalék) kifejezetten szegénynek minősíthető.

A szociális helyzet és az óvodáztatás szempontjából egyaránt fontos tényező, hogy a vizsgált települések között sok olyan található, ahol magas a roma népesség aránya. (9. táblázat) Csak egy olyan van, ahol nem élnek romák, a települések több, mint felében húsz százalék, 19 településen pedig ötven százalék fölött van az arányuk. Ebből az is következik, hogy az óvodáztatás diszfunkciói az átlagosnál nagyobb mértékben sújtják a romákat.

9. táblázat. A roma népesség aránya a településeken

Romák aránya	Települések száma	Százalék
legf. 10%	52	24,8
10,1–20%	42	20,0
20,1–25%	21	10,0
25,1–50%	76	36,2
50% fölött	19	9,0
Összesen	210	100,0

Ezek után nézzük meg, hogy milyen az óvodáztatás helyzete a vizsgálatba bevont településeken. Az első kérdés az, hogy az óvoda alkalmas-e a településen vagy – közös fenntartás esetén – az érintett összes településen élő valamennyi óvodáskorú gyerek befogadására. A 10. táblázatból látható, hogy a vizsgálatba bevont óvodáknak csak alig több, mint egyharmadában (35 százalék) nem lépi túl a felvett gyerekek száma a férőhelyek számát. Az óvodák 17,5 százalékában csekély, 47,5 százalékában pedig jelentős férőhelyhiány mutatkozik a beíratott gyerekek számához képest. A férőhelyhiány valószínűségét növeli, ha az óvoda közös fenntartásban működik, és ezért több település gyerekeit fogadja. Ugyancsak magasabb a férőhelyhiány valószínűsége azokon a településeken, ahol magasabb a roma népesség aránya. (11. táblázat)

10. táblázat. Az óvodába beíratott gyerekek száma a férőhelyek százalékában

Férőhely-kihasználtság	Települések száma	Százalék	Halmozott százalék
legf. 75%	26	11,7	11,7
76–100%	52	23,3	35,0
101–110%	39	17,5	52,5
111–125%	63	28,3	80,7
126–150%	35	15,7	96,4
150% felett	8	3,6	100,0
Összesen	223	100,0	–

11. táblázat. Az óvoda telítettségének és a roma népesség arányának összefüggése

A roma népesség aránya a lakosságban	Átlagos telítettség az óvodában	Települések száma
legfeljebb 10%g	98%	52
10,1–20%	112%	42
20,1–25%	111%	21
25,1–50%	111%	74
50 % fölött	120%	18
Átlag	109%	207

A férőhelyhiány természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a jelentkezők közül sem tudnak mindenkit felvenni, azokra a családokra pedig végképp nem tud figyelmet fordítani az

óvoda, amelyekben a szülők maguk sem ambicionálják, hogy a gyerekük 3 éves korától óvodába járjon. Ahol nincs elég hely valamennyi jelentkezőnek, ott általában az 5 éves kort betöltött gyerekeket rangsorolják előre, mert az ő számukra az oktatási törvény kötelezően előírja az óvodába járást, illetve az iskola-előkészítő foglalkozásokon való részvételt. Ha marad hely, akkor azok a gyerekek következnek, akiknek a szülei dolgoznak. Így aztán főként a leghátrányosabb helyzetű családok, a munkanélküli és rokkantnyugdíjas szülők gyerekei nem kerülnek be időben az óvodába, vagyis azok, akiknek a legnagyobb szükségük volna rá.

A férőhelyhiány igen jelentős szerepet játszik abban, hogy a vizsgálatba bevont településeken átlagosan csak az óvodáskorúak 74,2 százaléka jár óvodába, ami kb. 17 százalékkal marad el az országos átlagtól. Ebből azonban nem következik, hogy az óvodáztatási arány azokon a településeken a legalacsonyabb, ahol az óvodai létszám a legnagyobb mértékben haladja meg a férőhelyek számát. Sok településen ugyanis éppen attól túlszűfoltak az óvodák, hogy a férőhelyek elégtelen száma ellenére igyekeznek minél több gyermeket felvenni, míg sok olyan településen, ahol elegendő férőhely áll rendelkezésre, korántsem tesznek meg mindent annak érdekében, hogy az óvodáskorúak közül minél többen járjanak óvodába. Ebből adódik az a furcsa helyzet, hogy az átlagos óvodáztatási arány azokon a településeken a legalacsonyabb, ahol az óvodában vannak be nem töltött férőhelyek is, amiből persze az következik, hogy ha minden óvodáskorút beiratnának az óvodába, akkor itt sem lenne elég a férőhely. Ugyanakkor a férőhelyhiány-súlyosságát jelzi, hogy még azok az óvodák is, amelyek 125 százalék feletti férőhely kihasználtsággal működnek, csak 72 százalék körüli, azok pedig, amelyek 150 százalék felettil, csak 75 százalék körüli óvodáztatási arányt tudnak elérni.

Az óvodáztatási helyzet fentiekkel összefüggő fontos mérőszáma az is, hogy a vizsgálatba bevont településeken hány éves korban kezdik az óvodát a gyerekek. (3)

12. táblázat. Az 5 évesen vagy idősebb korban óvodát kezdők aránya

	Óvodák száma	Százalék	Halmozott százalék
< 10%	31	25,2	25,2
10,1–20%	21	17,1	42,3
20,1–33,3%	22	17,9	60,2
33,4–50%	22	17,9	78,0
50% <	27	22,0	100,0
Összesen	123	100,0	–

A települések 57,7 százalékában az óvodások körében 20 százalék fölött van azoknak a gyerekeknek az aránya, akik csak 5 évesen vagy még idősebb korban kezdtek óvodába járni. Ez nagyon magas arány, ha figyelembe vesszük, hogy országosan az összes óvodáskorúak (3–6 évesek) csak kevesebb, mint 10 százaléka nem jár óvodába. Ráadásul az érintett települések csaknem 40 százalékában egyharmad, minden negyedik-ötödik településen pedig 50 százalék fölött van az óvodába csak 5 évesen vagy még később beiratott gyerekek aránya.

A vizsgálat adatai alapján az óvodai férőhelyek száma jelenleg 132 településen nem elegendő, ha azt a településen élő óvodáskorú gyerekek számához viszonyítjuk. Ezek között vannak olyan települések is, ahol az óvodában pillanatnyilag nincs minden férőhely betöltve. További 22 településen az óvodáskorúak száma csak 10 százaléknál kisebb mértékben haladja meg a férőhelyek számát. Mindezt figyelembe véve kb. 100 településen van komolyabb férőhely-probléma.

Szociális feltételek

A hiányzó férőhelyek megteremtése önmagában természetesen nem old meg minden óvodáztatási problémát. A szegény családoknak többnyire komoly anyagi terhet jelent az óvodai étkezés térítési díjának, az óvoda által kért egyéb hozzájárulásoknak (pl. a gyere-

keknek szervezett kirándulások költsége) a kifizetése, az évszakokhoz igazodó, megfelelő ruházat előteremtése, az óvodai délutáni alváshoz szükséges ágynemű megvásárlása stb., s ezért sokszor anyagi megfontolásból sem siettetik gyerekeik óvodába kerülését. Hivatkoztunk már arra, hogy a vizsgált óvodák több, mint 40 százalékában a megfelelő óvodáztatás egyik legfőbb akadályaként nevezték meg a szülők krónikus pénzühiányát. A családok súlyos anyagi nehézségeinek a hatása nemcsak azon mérhető le, hogy igyekeznek minél későbbre halasztani a gyerekek beíratását az óvodába, hanem azon is, hogy a beíratást követően is rendszertelenül járattják őket. Az esetek 38,5 százalékában említik súlyos problémaként, hogy a gyakori mulasztások megnehezítik a hatékony pedagógiai munkát, s hogy a gyerekek többek között ezért sem fejlődnek a kívánt mértékben. Az óvodák a gyakori mulasztásokat a mostoha életkörülmények, a rossz táplálkozással együtt járó, átlagosnál lényegesen gyakoribb és hosszabban elhúzódó betegeskedések, higiéniai problémák (például fejtetvesség) mellett nagyon sok helyen elsősorban az anyagi nehézségekre vezetnek vissza. A családok nem tudják befizetni az étkezési térítési díjat, nem tudják megvenni az évszagnak megfelelő ruhát a gyerekeknek, s ezért inkább nem küldik óvodába akkor sem, ha be van íratva.

A súlyos szociális problémákat alig-alig enyhíti a gyermeknevelési támogatás és a hozzá kapcsolódó – törvényben előírt – étkezési térítési kedvezmény.

13. táblázat. A gyermeknevelési támogatásban részesülő óvodások az összes óvodás %-ában

Gyermeknevelési támogatásban részesülő óvodások aránya	Települések száma	Százalék
< 10%	6	2,8
11–30%	37	17,3
31–50%	67	31,3
51–70%	61	28,5
71–90%	33	15,4
90% <	10	4,7
Összesen	214	100,0

A 13. táblázatból látható, hogy a vizsgált települések négyötödében 30 százalék fölött, csaknem a felében 50 százalék fölött, és minden ötödik településen 70 százalék fölött van a gyermeknevelési támogatásban részesülő óvodások aránya. És minél magasabb a gyntben részesülő óvodások aránya, annál nagyobb valószínűséggel említik a megfelelő óvodáztatást akadályozó problémaként a családok krónikus pénzühiányát.

53 településen a kedvezményes térítési díjat az önkormányzatok automatikusan levonják a gyermeknevelési támogatásból. Sok helyen ezt maguk a szülők (is) kérik, mert éppen a krónikus pénzühiányból adódóan csak így tudják garantálni a térítési díj befizetését. Ez azonban nem változtat azon, hogy a gynt. jelentős részét fölemészti az óvodai étkeztetés, és így nem nagyon jut másra, például a gyerekek ruházkodására. (A vizsgált óvodákban az átlagos napi térítési díj 191,5 Ft. Vagyis 50 százalékos térítési kedvezmény esetén a havonta befizetendő összeg 2000 Ft körül van. Hozzá kell azonban tenni, hogy elég nagy a szórás. Van óvoda, ahol napi 390 Ft-ot kell fizetni.) 41 önkormányzat a rászorultság egyéni elbírálása alapján, 50 önkormányzat pedig az óvodakötelezettség időpontjától (5 éves kortól) további térítési kedvezményt is biztosít, de csak 7 olyan akad, amelyik teljes egészében átvállalja az étkeztetés költségeit. Pedig ez utóbbi településeken a kérdőívben található megjegyzések tanúsága szerint az önkormányzat nagyvonalúsága jelentős mértékben növelte az óvodáztatási hajlandóságot.

Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy vannak olyan települések, ahol a szegény családokat markukban tartó uzsorások lebeszélrik a szülőket a gyerekeik óvodáztatásáról, mert így könnyebben behajthatók a súlyos kamatokkal terhelt kölcsöntartozások.

A vizsgálat során megpróbáltuk felmérni azt is, hogy az étkezési térítési díjon kívül még milyen költségek terhelik az óvodás gyerekek szüleit. Arra kértük az óvodákat, hogy próbálják forintosítani a szülőktől a mostani nevelési évben igényelt befizetések és természetbeni hozzájárulások (tisztasági csomag, benti ágynemű, felszerelés stb.) teljes költségét. Ez a próbálkozásunk nem bizonyult túlságosan sikeresnek. Az óvodák fele egyáltalán nem válaszolt, sokan pedig vagy gyanúsán alacsony összeget jelöltek meg, vagy pontosan nem „forintosítható” választ adtak. (Például jelezték, hogy tisztasági csomagra nem kérnek pénzt, mert azt a szülők maguk veszik meg.) Ezért fenntartással kell kezelni, hogy a megadott összegek alapján az óvodáknak csaknem a fele 1000 Ft-nál is kevesebbet, a 36,6 százaléka 1000 és 3000 Ft közötti összeget szedett be a szülőktől, és csak a 17 százaléka kért 3000 Ft-nál többet az elmúlt tanévben. Mindenesetre érzékelhető, hogy az óvodák többsége tisztában van a szülők szociális helyzetével, és igyekeznek minél kevésbé megterhelni őket. Erre utal az is, hogy azokon a településeken, ahol nem említették problémaként a családok krónikus pénzhányát, az igényelt összeg átlaga magasabb, mint ahol említették. A különbség azonban nem jelentős. (2211, illetve 1853 Ft-os átlag az óvodai kiscsoportokban, 2509, illetve 2261 Ft-os átlag a nagycsoportokban.)

Ezek az összegek nem jelentenek igazán komoly megterhelést. Az érintett óvodák „szerénysége” egyúttal persze azt is jelenti, hogy nem tudnak olyan szolgáltatásokat szervezni, mint amilyeneket az átlagos és/vagy magasabb jövedelmű szülők gyerekeit fogadó óvodák megengedhetnek maguknak. Néhány megjegyzésből képet alkothatunk a vizsgált települések némelyikén uralkodó szegénység méreteiről. (Az egyik kérdőívben például megemlítik, hogy azok a szülők, akik nem tudják megvenni a benti alváshoz szükséges ágyneműt, délben hazaviszik a gyerekeiket.)

Az óvoda és a családok kapcsolata

Az eddiginél eredményesebb óvodáztatásnak elengedhetetlen feltétele az is, hogy javuljon az óvoda és a legrosszabb szociális helyzetű, óvodáskorú gyerekeket nevelő családok kapcsolata. A halmazottan hátrányos helyzetű családok gyerekei sokszor azért sem kerülhetnek 3 éves kortól óvodába, és azért járnak később is rendszertelenül, mert az óvoda és a szülők kölcsönösen bizalmatlanok egymással. A szülők, akik többnyire nem jártak óvodába, attól félnek, hogy gyerekeik egy idegen, ellenséges világba csöppennek, ahol lenézés és hátrányos megkülönböztetés lesz a részük, az óvoda pedig attól, hogy ezek a gyerekek majd olyan problémákat okoznak, amelyekkel képtelen lesz megbirkózni. Így aztán a szülő nem erőlteti a beíratást vagy a rendszeres óvodába járást, és az óvoda sem tesz semmit annak érdekében, hogy ez ne így legyen. Ráadásul a védőnők, akik leginkább segíthetnének az óvoda és a szülő közötti kapcsolat kialakításában, az esetek többségében maguk sem működnek együtt az óvodákkal.

Az eddiginél eredményesebb óvodáztatásnak elengedhetetlen feltétele az is, hogy javuljon az óvoda és a legrosszabb szociális helyzetű, óvodáskorú gyerekeket nevelő családok kapcsolata. A halmazottan hátrányos helyzetű családok gyerekei sokszor azért sem kerülhetnek 3 éves kortól óvodába, és azért járnak később is rendszertelenül, mert az óvoda és a szülők kölcsönösen bizalmatlanok egymással. A szülők, akik többnyire nem jártak óvodába, attól félnek, hogy gyerekeik egy idegen, ellenséges világba csöppennek, ahol lenézés és hátrányos megkülönböztetés lesz a részük, az óvoda pedig attól, hogy ezek a gyerekek majd olyan problémákat okoznak, amelyekkel képtelen lesz megbirkózni. Így aztán a szülő nem erőlteti a beíratást vagy a rendszeres óvodába járást, és az óvoda sem tesz semmit annak érdekében, hogy ez ne így legyen.

Sok óvodában fogalmazódik meg az a panasz, hogy az iskolázatlan, szegény szülők nem fogják fel az óvodáztatás jelentőségét, nem íratják be időben a gyerekeiket, és semmilyen vonatkozásban nem működnek együtt az óvodával. Ebben természetesen van igazság. Könyvtárnyi irodalom foglalkozik a szegények, a szegénység kultúrájában élők és a modern társadalmakban jelentős szerepet játszó intézmények konfliktusos viszonyával, és a szegényeknek a középosztályétól lényegesen eltérő, ebben a vonatkozásban is érvényesülő gyakran ellenséges vagy bizalmatlan attitűdjével. Az óvodák egy része azonban ezt a társadalmi helyzetben és az azzal szervesen összefüggő életformában gyökerező magatartást erkölcsi fogyatékosággként kezeli, és az elégtelen óvodáztatásért a felelősséget megpróbálja teljes egészében vagy jórészt az érintett szülőkre hárítani. Az óvodáztatási problémák kapcsán a kérdőívek 17,9 százalékában szerepel a szülők magatartását erőteljesen bíráló megjegyzés. Ezek hanyagsággal, nemtörődomséggel vádolják a szülőket, és azzal, hogy a szocializációs feladatokat teljes egészében az óvodára akarják hárítani. Otthon egyáltalán nem foglalkoznak a gyerekekkel, későn és óvodaéretlenül (nem szobatisztán, súlyos beszédfejlődési elmaradással, az alapvető tisztálkodási szokások ismerete nélkül stb.) íratják be őket az óvodába, s azt követően sem járatták rendszeresen, mert minden ürügy (rossz időjárás, a nagyobb testvér iskolai szünete stb.) jó arra, hogy ne vigyék óvodába őket. Azokon a településeken, ahol ez az uralkodó álláspont az óvodában, ott ezt akkor is érzékelik az érintett gyerekek és a szülők, ha nyíltan senki sem mondja ki. Az eredmény a növekvő bizalmatlanság, a gyakoribb mulasztás és az óvodai eredményesség további romlása. Hogy az óvoda, az óvónők attitűdjének milyen fontos szerepe van, azt kellőképpen bizonyítja az azonos helyzetű települések óvodáztatási viszonyainak az összehasonlítása. Gyakran előfordul, hogy két olyan település közül, ahol egyformán rossz a szociális helyzet, egyformán magas a munkanélküliek és a romák aránya és a tárgyi feltételek is azonosak az óvodákban, az egyikben jó az óvoda és a családok kapcsolata, a gyerekeket zömmel 3 éves korban beíratják és rendszeresen járatták, a másikban pedig katasztrófális az óvodáztatás helyzete. Az óvodáztatás helyzete az északi és keleti régióban, ezen belül Borsod és Szabolcs megyében a legrosszabb. Nem véletlen, hogy a szülők erőteljes elmarasztalása is lényegesen gyakoribb ezekben a régiókban és megyékben, mint másutt.

Számos borsodi településen azért nem lehetett pontosan megtudni, hogy az óvodásokat hány éves korukban íratják be az óvodába, mert hiába van erre külön rovat az óvodai naplóban, a beíratás dátumát mégsem tüntetik fel. Az egyik ilyen településen, amikor a kérdezőbiztos a beíratási életkor felől érdeklődött, még azt is a fejéhez vágta, hogy ez egy értelmetlen kérdés. Elképzelhető, hogy ezekben az óvodákban mennyi gondot fordítanak a korai beóvodázásra.

Vannak olyan óvodák, amelyek a családok életkörülményeivel, szociális helyzetével és a szülők iskolázatlanságával összefüggő problémákat hajlamosak etnikai kérdésnek tekinteni, és a cigány (kisebbségi, etnikumi stb.) szülők idegenkedéséről, értetlenségéről beszélnek. 42 településen ítélik meg úgy, hogy a cigány szülők idegenkedése jelentős akadálya a megfelelő óvodáztatásnak. Érdekes módon a romák településen belüli aránya és a roma szülők idegenkedésére való hivatkozás között nincs szoros összefüggés. Ugyanakkor feltűnő, hogy a régiók közül Északon és Keleten, a megyék közül pedig Borsodban és Szabolcsban az átlagosnál lényegesen magasabb arányban fogalmazódik meg ez a panasz is.

Ha az önkormányzatok és óvodák a késői beíratás, a rendszertelen óvodába járás, az óvoda erőfeszítései iránti szülői érdektelenség és a szocializációs deficit problémáját elsősorban etnikai kérdésként kezelik, akkor ez óhatatlanul tovább rontja az óvoda és a roma családok viszonyát, és minimálisra csökkenti az érdemi változtatás esélyét.

Azokon a településeken, ahol romani (cigány), illetve beás (román) nyelvet beszélő roma közösségek élnek, az óvodakezdést nehezíthetik a másnyelvűségből eredő problémák is.

14. táblázat. A települések megoszlása a cigány nyelvet beszélők aránya szerint (%)

Hányan beszélnek?	Települések, ahol beszélnek a	
	cigány (romani) nyelvet N=290	beás nyelvet N=289
Mindenki	3,4	2,4
Többség	3,8	4,5
Kisebbség	4,1	3,1
Néhány család	13,1	3,5
Senki	47,6	57,4
Nincs megbízható információ	27,9	29,1
Összesen	100,0	100,0

A gyerekek óvodai adaptációját, komfortérzetét nagy mértékben segítené, ha az ilyen településen működő óvodákban a nyelvet beszélő óvónőt, dajkát és/vagy pedagógiai asszisztentst alkalmaznának, aki biztosítaná az anyanyelvi kommunikáció és a fokozatos nyelvi adaptáció lehetőségét. Ezért a felmérés során megkérdeztük azt is, hogy a településen élő romák beszélnek-e valamelyik nyelvet. A terv az volt, hogy ezt az információt maguktól a romáktól kell beszerezni. Sajnos ez nem mindenütt történt meg, volt, ahol az önkormányzat vagy az óvoda válaszolt a kérdésre. Ezért viszonylag magas azoknak a válaszoknak az aránya, amelyek szerint erről nincs megbízható információ. A felmérés adatai szerint a vizsgált településeknek nagyjából a 10-10 százalékában lenne szükség cigány, illetve beás nyelven beszélő óvodai alkalmazottra.

Összegzés

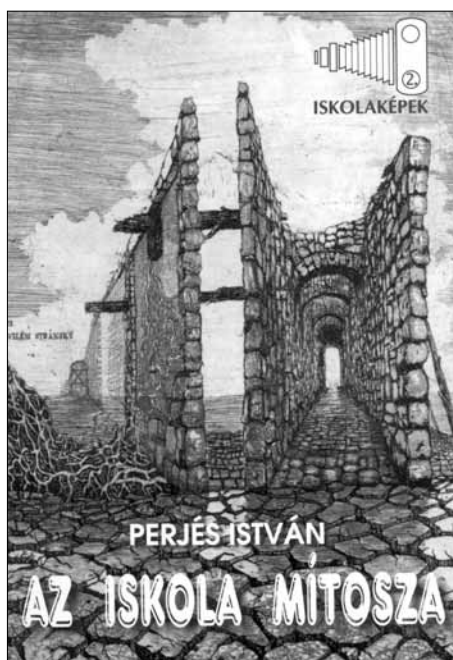
A vizsgálat tanulságait az alábbiakban lehetne összefoglalni. Az országban 35–40 olyan óvoda nélküli település van, ahol mindenképpen érdemes volna óvodát létesíteni, mert a gyerekek száma és egyéb körülmények is indokoltá teszik, és csak így lehetne biztosítani, hogy az ott élő, zömmel halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek 3 éves koruktól rendszeresen járjanak óvodába. Ezenkívül a vizsgálatba bevont településeken összesen 90–100 óvodában feltétlenül szükség lenne tényleges férőhelybővítésre. A férőhelyhiány megszüntetésén és a szükséges óvodapedagógusi létszám megteremtésén túl azonban szükség van a rászoruló, szegény családok eddigénél hatékonyabb, az óvodáztatást jobban segítő anyagi támogatására is. Ennek része a rászorulóknak biztosított garáttaltan ingyenes óvodai étkeztetés, amiről a politikai döntés már megszületett, valamint az évente folyósított óvodáztatási segély az óvodába járáshoz szükséges ruházat és egyéb kellékek megvásárlása érdekében. Szükség van továbbá egy olyan program kidolgozására is, amely esélyt teremt az óvoda és a leghátrányosabb helyzetű családok kapcsolatának a javítására, mert ahol a kapcsolat rossz, ott a többi feltétel (a hiányzó férőhelyek megteremtése, a szegény családok megfelelő színvonalú anyagi támogatása) teljesülése esetén is meghiúsulhat az előrelépés az óvodáztatásban. E program részeként az óvodapedagógusok képzésében és továbbképzésében az eddigénél lényegesen nagyobb hangsúlyt kell kapnia az erre való felkészítésnek. Meg kell továbbá teremteni a feltételeit annak, hogy a védőnők az eddigénél lényegesen nagyobb szerepet játszassanak az óvodáztatás előkészítésében. A védőnők ismerik legjobban a kisgyerekes családokat, ők tudják a legtöbbet tenni azért, hogy a családok lélekben felkészüljenek az óvodára, és fontosnak tartásuk már 3 éves korban beírni gyerekeiket. Meg kell teremteni a védőnők és az óvodák együttműködését, mert így lehet elérni, hogy a megfelelő pillanatban egyetlen 3 éves gyereket se veszítsenek szem elől, és a szülők úgy érezzék, hogy az óvodák tárt karokkal várják az ő gyerekeiket is.

Jegyzet

(1) Az időközben bekövetkezett ki- és beköltözések miatt ezeket a számokat eleve óvatosan kell kezelni. Ráadásul az óvodáskorúak és a ténylegesen óvodába járók számát a két adatbázis – óvodai statisztika, népszámlálási adatok – alapján nem lehet pontosan megfeleltetni egymásnak. További problémát jelentett, hogy az óvodai statisztikából nem derül ki, melyek azok az óvodák, ahová más településekről is járnak gyerekek. Ezért ezekből az adatokból kiindulva csak hozzávetőleges becsléseket lehetett végezni.

(2) Az óvoda nélküli települések száma, ha csak kis mértékben is, de folyamatosan változik. A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy néhány településen éppen a legutolsó statisztikai összeírást (2002 ősze) követően szűnt meg vagy a közeljövőben zár be, néhány más településen viszont éppen az elmúlt tanévben nyílt meg, vagy ha még nem is nyílt meg, már épül az új óvoda. Ezek a változások azonban a nagyságrendet nem érintik.

(3) Sajnos a kérdőíves felvétel hiányosságai miatt csak a megvizsgált települések bő feléből rendelkezünk az ehhez szükséges részletes és megbízható adatokkal.

Az Aula Kiadó könyveiből